

Dalších deset let archeologického areálu pod třetím nádvořím Pražského hradu

Ivana BOHÁČOVÁ

Úvod

V roce 1998 byl uzavřen dvouletý projekt zaměřený na záchranu unikátního archeologického areálu v jižní části třetího hradního nádvoří, který byl zbudován na konci 20. let 20. století a uchovává na ploše více než 3000 m² v podobě historických terénů a staveb jedinečné památky, jejichž vznik sahá až k samým počátkům existence Pražského hradu (obr. 1). Význam této nevyhlášené archeologické rezervace přesahuje středoevropská měřítka jak z hlediska významu, rozsahu a charakteru dochovaného souboru archeologických situací, tak z hlediska způsobu řešení jejich ochrany a především jejich prezentace.

Projekt, finančně podporovaný Ministerstvem kultury České republiky,¹ byl zajišťován Archeologickým ústavem Akademie věd České republiky, Praha, v kooperaci s Kanceláří prezidenta České republiky. Cílem projektu bylo zejména zabránit rychle postupující degradaci archeologických terénů a objektů, které z velké části zůstaly od doby prvorepublikového výzkumu bez základního odborného vyhodnocení, a současně zabezpečit budoucnost tohoto areálu. Další desetiletí jeho existence je tak příležitostí vybízející k připomenutí výjimečného archeologického prostoru i k bilancování výsledků realizovaného projektu. Problematika areálu je aktuální i vzhledem ke skutečnosti, že počet archeologických památek ponechaných

v místě jejich nálezu dnes nadále vzrůstá. Současné rozsáhlé investiční zásahy do historického jádra Prahy (a samozřejmě nejen tam), které postupně likvidují další a další pozůstatky života našich předků, vyvolávají stále častěji potřebu uchovat pro budoucnost in situ alespoň ty nejcennější z nich (v Praze v poslední době například pozůstatky románské zástavby v sousedství dnešního náměstí Republiky nebo relikty rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí). Tato potřeba, stejně jako otázka existence řady dalších v posledních desetiletích či letech zřízených pražských archeologických areálů,² je spojena s diskusí nad praktickými otázkami realizace takových záměrů a týká se zejména způsobů a reálnosti zajištění jejich dlouhodobé ochrany (konzervační postupy, klimatické podmínky, stanovení režimu a správce památek) a možností (i oprávněnosti a účelnosti) jejich zpřístupnění veřejnosti. Mnohé z těchto památek představují významný fenomén nejen středověké, ale především rané středověké Prahy a jejich uchování a případná prezentace se nezastupitelně podílí na vytváření genia loci české metropole. Archeologický areál pod třetím nádvořím Pražského hradu se tak díky osmi desítkám let své existence stává prubířským kamenem i základní učebnicí možností zachování a prezentace archeologického dědictví přímo v místě historického kontextu.

Není-li uvedeno jinak, je autorkou fotografií I. Boháčová
Obr. 1. Praha, Pražský hrad, celkový aktualizovaný plán areálu pod třetím nádvořím. Historické stavby a situace: 1 – zdiva, 2 – dřevěné konstrukce, 3 – terény; novodobé úpravy: 4 – zašitěrkovaná komunikační trasa, 5 – beton / betonová komunikační trasa, 6 – dlažba, 7 – hranice přístupného prostoru. (Grafické vyhotovení firmy PERES v programu Corel)

■ Poznámky

- 1** Záchrana a dlouhodobá ochrana archeologického areálu pod třetím nádvořím Pražského hradu, 1997–1998, ev. číslo KZ97P02OPP006, řešitelka I. Boháčová.
- 2** Stručný přehled viz Milan JANČO: *Archeologické nálezy v Praze prezentované na místě 1*, in: Za starou Prahu 36, 2006, č. 3, s. 25–29; týž: *Archeologické nálezy v Praze prezentované na místě 2*, in: Za starou Prahu 37, 2007, č. 1, s. 41–46; týž: *Archeologické nálezy v Praze prezentované na místě 3*, in: Za starou Prahu 37, 2007, č. 2–3, s. 40–48; týž: *Archeologické nálezy v Praze prezentované na místě 4*, in: Za starou Prahu 38, 2008, č. 1, s. 40–48.

Obr. 2–3. Praha, Pražský hrad, historické foto z výzkumu třetího nádvoří. (Foto památkový sbor hlavního města Prahy, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Areál a jeho význam

Areál vznikl v souvislosti s velkorysou přestavbou Hradu na sídlo prvního československého prezidenta. Tou byl pověřen slovinský architekt J. Plečnik, jmenovaný T. G. Masarykem roku 1920 do funkce hradního architekta. Odkryv celého třetího nádvoří (obr. 2–3) byl vyvolán Plečnikovou koncepcí přestavby Hradu, v níž mělo hrát předlážděné a do jediné roviny projektované nádvoří význačnou reprezentativní roli. Právě řešení komplikovaných výškových poměrů nádvoří v návaznosti na okolní historické stavby bylo jedním z mimořádně náročných úkolů architektovy práce. Zůstává jen otázkou, zda výsledky archeologického výzkumu, jenž stavební úpravy provázal, opravdu omezovaly Plečnikovu invenci,³ či zda naopak výzkum daného rozsahu souvisel se záměrem vybudování areálu uchovávacího památky z doby počátků českého státu, který byl součástí prvotních architektovy představ. První uváděná možnost může odrážet i reakci architekta na ne vždy příznivé odezvy na navrhovaná řešení úprav třetího nádvoří z české strany, druhá naopak souzní s Masarykovou vizí Hradu jako „důstojného pomníku našich dějin“, kterých mělo být dosaženo „vhodnými opravami a odkrytím jeho rozmanitých historických složek“.⁴

Myšlenka zbudování archeologické rezervace v samém centru knížecí a později královské rezidence vznikla již při objevu románského jednolodního kostela ve východní části nádvoří K. Fialou (1918–1920). Areál, uzavřený betonovou deskou, na níž spočívá dlažba dnešního třetího nádvoří, měl být přístupný nejširší veřejnosti. Původně měla být průchozí jen jeho východní část při zmiňovaném kostele, po objevu pozůstatků vícefázového raně

středověkého opevnění v západní části nádvoří byl však projekt rozšířen přibližně na jednu třetinu dnešního nádvoří. Jako samostatná byla pojata plocha takzvaných malých vykopávek situovaná ve vrcholové partii hradčanského hřbetu mezi biskupským palácem a katedrálou. Její zastřešená část s biskupskou kaplí sv. Mořice a jižní částí transeptu Spytihněvovy baziliky sv. Víta je dnes pohledově přístupná právě z třetího nádvoří. Terény s dřevěnými stavbami, prozkoumané před průčelím katedrály, byly kvůli výškovým poměrům překryty přímo dlažbou. Naplnění realizovaného záměru z dlouhodobého hlediska zkomplikoval vývoj politické situace v předválečné i poválečné Evropě. V průběhu 50.–80. let 20. století byl areál zpřístupňován veřejnosti jen zcela výjimečně a v minimálním rozsahu, snad jen v souvislosti s některými z monumentálních historických výstav, které zde byly uspořádány. Jako celek však nebyl v podstatě přístupný ani odborné veřejnosti.⁵ I když byl stav areálu občas kontrolován a karbolovým olejem byla opakovaně ošetřována dřeva (dle vzpomínek doc. Z. Smetánky, někdejšího vedoucího oddělení archeologie středověku Archeologického ústavu Praha a výzkumu Pražského hradu), dlouhodobě a zejména v závěru tohoto období byl areál z „bezpečnostních důvodů“ v podstatě nedostupný a ponechán bez jakékoliv systematické odborné údržby.

Výzkum třetího nádvoří je dosud nejrozsáhlejším archeologickým výzkumem v areálu Pražského hradu. Oficiálně byl započat 4. června 1925. Jeho odborným garantem byla Archeologická komise pro výzkum Pražského hradu, sestavená ze zástupců tehdejšího Archeologického ústavu, Národního muzea, Ministerstva školství a osvěty a Kanceláře prezidenta republiky. Vedením výzkumu byl pověřen

K. Guth z Národního muzea, podíleli se na něm také oba pozdější ředitelé Archeologického ústavu J. Filip a J. Böhm (1925) a především J. Pasternak (1925–1928). Hradní stavitel K. Fiala (Kancelář prezidenta republiky) prováděl nezávisle na průzkumu průběžné zaměřování odkrytých situací. V průběhu roku 1928 převzal dohled nad výzkumem definitivně I. Borkovský.⁶ Výsledky výzkumu publikovali jeho autoři jen v několika souhrnných pasážích, k jejich detailnímu vyhodnocení a prezentaci nedošlo.⁷ Výzkum byl zastaven roku 1929. V centrální části nádvoří byly kulturní vrstvy prozkoumány až na úroveň přirozeného terénu, v jeho jižní a zejména jihovýchodní části zůstaly historické terény zachovány v mocnosti až několika metrů.

Výzkumem byla odkryta řada archeologických památek z raného a vrcholného středověku, které jsou v areálu zpřístupněny zcela výjimečným způsobem. K nejvýznamnějším z nich náleží kromě unikátně dochovaných dvou fází raně středověké dřevohlinité hradby s čelní kamennou plentou i pozůstatky dřevěných staveb. Jedna ze staveb staršího sídelního horizontu byla dendrochronologicky datována již do první poloviny 10. století (obr. 4). Fortifikační systém svými jednotlivými prvky představuje pramen, který nemá ve středoevropském, a pokud je mi známo, ani v evropském měřítku období. Kamennou plentu v čele nejstarší známé hradní dřevohlinité hradby (první desetiletí 10. století) lze sledovat v délce několi-

■ Poznámky

³ Damjan PRELOVŠEK: *Josip Plečnik*, Praha 2003, s. 172–173.

⁴ Masaryk 7. 3. 1920, in: *Architektura ČSR VII*, 1948, č. I, s. 13.

⁵ I té byl přístupný jen výjimečně (a za přítomnosti policejního příslušníka a služebního psa).

⁶ Ivana BOHÁČOVÁ (ed.): *Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu*, 1998, ARÚ AV ČR, čj. 6540/08, sv. 1; též: *Pražský hrad a jeho nejstarší fortifikační systémy*, in: M. JEŽEK, J. KLÁPŠTĚ (eds.): *Mediaevalia archaeologica* 3, 2001, s. 179–301.

⁷ Karel GUTH: *Praha, Budeč, Boleslav*, in: *Svatováclavský sborník* 1, 1934, s. 698–703, 739–741, 744–752; Ivan BORKOVSKÝ: *O počátcích Pražského hradu a nejstarším kostele v Praze*, 1949, s. 52–54; též: *Opyš Pražského hradu*, in: *Památky archeologické* 53, 1962, s. 442–445; též: *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*, Praha 1969, v rámci obecnějších kapitol.

ka metrů, dřevěné prvky výztuže její mladší fáze dokumentují užití různých konstrukčních typů opevnění a v nebývale dochovaných detailech i způsoby opracování dřevěných prvků (obr. 5, 8). Z dřevěných obytných staveb byla objevena ve směs jen jejich nejspodnější část – v některých případech je však dodnes provázena drobnými detaily v podobě podlahy, zařízení interiéru či vyplétané stěny (obr. 6). Dřevo je přitom v českém prostředí v běžných archeologických situacích velmi vzácným nálezem, neboť uchování jeho původních vlastností je vázáno na zcela specifické prostředí (zvlhčované terény bez přístupu vzduchu). Kamené stavby jsou v areálu reprezentovány románskou kvádríkovou hradbou, kterou lze společně se současně budovaným palácem považovat za symbol zásadní přestavby knížecí rezidence, drobnější profánní zástavbou i sakrální architekturou v podobě jednoduchého kostela, spojovaného nejčastěji se zasvěcením sv. Bartoloměji (prvotně byla tato stavba ztotožňována s nejstarším pražským kostelem Panny Marie;⁸ tento, na základě archeologie posléze bezpečně vyvrácený názor v uměnovědné literatuře dlouho přetrvával). Dalším výjimečným prvkem celého řešení je uchování značné části neprozkoumaných historických terénů. Citlivě pojatá prezentace umožňuje návštěvníkovi nejen vnímat každý objekt v jeho původním kontextu, ale systémem speciálních průhledů sledovat i genezi historických struktur a kulturních souvrství přímo v historickém jádru Pražského hradu v celém jejich komplexu (obr. 5, 7, 11). Současně byl vytvořen téměř nevyčerpatelný trezor archeologických pramenů, které v době svého odkryví mohly poskytnout jen omezenou výpověď a jejichž výpovědní hodnota narůstá v čase v závislosti na možnostech a nových poznátcích nejen archeologie, ale i dalších vědních oborů. Je evidentní, že celkové pojetí areálu v sobě nese výrazný otisk Plečnickovy úcty k historickému dědictví, jeho vnímání duchovního rozměru památek i snahu o naplnění Masarykových slov o potřebě „pochopení pro odkazy naší bohaté a vysoce kulturní minulosti a o nutnosti je pečlivě chránit“.⁹

Projekt, jeho cíle a výsledky

Zmíněný projekt vznikl v návaznosti na již zcela neodkladnou rekonstrukci železobetonové nosné konstrukce dlažby třetího nádvoří, realizovanou v první polovině 90. let minulého století po změně politického režimu. Usiloval o záchranu rozsáhlého souboru dochovaných archeologických pramenů a uchování jejich výpovědní hodnoty. Nejzávažnějším úkolem, který měl řešit, bylo zastavení postupujícího procesu znehodnocování celého areálu (obr. 9 a 10).¹⁰

Dalším úkolem byla dokumentace situací a objektů, které byly již ve značném stupni degradace a měly být po nezbytných zásazích dlouhodobě znepřístupněny nebo mohly být zamýšlenou konzervací či očekávanou změnou klimatu po rekonstrukci nosné desky třetího nádvoří pozměněny či znehodnoceny. Samozřejmě součástí dokumentačních prací bylo propojení archeologických terénů s dokumentací prvorepublikového výzkumu.

■ Poznámky

8 Naposledy připomínají Jan FROLÍK, Petr CHOTĚBOR: *Archaeological Survey*, in: Z. LUKEŠ, D. PRELOVŠEK, T. VALENTA (eds.): *Josip Plečnik – Architect of Prague Castle*, Praha 1997, s. 317–320.

9 Volný citát Masarykových slov ze 7. 3. 1920, in: *Architektura ČSR VII, 1948*, č. I, s. 13.

10 Areál jako celek byl ohrožen především prudkými výkyvy klimatu, k nimž dlouhodobě docházelo. Ty souvisely s korozí nosné desky nádvoří, zejména pak se soustavným pronikáním povrchové vody, vysokou hladinou spodní vody a skutečností, že areál nebyl soustavně odvětráván. Nejvíce poškozeným materiálem bylo dřevo, u něhož v mnoha případech došlo ke strukturálním změnám a úbytku dřevní hmoty. Terény, původně ošetřené vodním sklem, ztratily svůj přirozený vzhled a jejich stěny podléhaly destrukci. Plochy situované v místech s nejvyšší koncentrací vlhkosti a nalézající se v blízkosti dřevěných konstrukcí byly ve značné míře napadeny plísněmi. Koruny zdíva byly rozvolněné, někde docházelo k uvolnění a praskání jednotlivých kamenů. Na mnoha místech bylo zdivo pokryto výluhy uhličitánu vápenatého nebo se objevovaly solné výkvěty.

Obr. 4. Praha, Pražský hrad, roubená stavba z první poloviny 10. století zbudovaná při západním okraji jižní deprese, stav po konzervaci v roce 1998. Dendrochronologická data jednotlivých měřitelných prvků: ad 925, po 923, po 936, po 239 (duby), 920 (jedle). (Fotokoláž I. Boháčová, ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 5. Praha, Pražský hrad, celkový pohled do prostoru s uchovaným fortifikačním systémem v západní části areálu: 1 – čelo nejstarší dřevohlinité hradby, 2 – nepravidelná výdřeva komorové konstrukce mladší fáze dřevohlinité hradby, stav v roce 1998. (Foto I. Boháčová, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 6. Praha, Pražský hrad, detail torza stavby z 11. století s dochovanou podlahou z borovicových prken a výpletem z dubu, borovice, vrby, jilmu, topolu a slivoně, stav v roce 1997. (Foto I. Boháčová, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 7. Praha, Pražský hrad, prostor při severní obvodové zdi románského kostela (tzv. sv. Bartoloměje). Pohled na vnější líc východní stěny spojovací chodby, která nasedá na cca dvoumetrovou stratigrafii raného středověku. Obnažené destruiující terény jsou dnes chráněny zásypem. (Foto I. Boháčová, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Prvním krokem řešení byly analýzy některých materiálů, podle jejichž výsledků měl být po vyhodnocení stavu stanoven postup dalších prací. Souběžně byly odebírány další vzorky pro zpracování dříve nerealizovatelných přírodovědných analýz. Detailní postup odběru vzorků a následných analýz (mikrobiologie, archeobotanika, palynologie, dendrochronologie, stavební materiály a pojiva) včetně jejich autorizace a lokalizace odběru vzorků byl zaznamenáván průběžně formou protokolu ke každé akci.¹¹ Po celou dobu realizace projektu probíhalo rovněž sledování mikroklimatu, jehož výsledky byly zohledněny v návrhu režimu areálu i při volbě jednotlivých variant ochrany archeologických situací.¹² Veškeré informace o východiscích, průběhu a výsledcích projektu včetně pořízené kresebné a fotografické dokumentace jsou součástí jeho hlavního výstupu, archivovaného v Archeologickém ústavu Praha a Archivu Pražského hradu.¹³ Navržené konzervační a restaurátorské zásahy měly v maximální možné míře uchovat a respektovat autenticitu ošetřovaných archeologických situací a struktur. Cílem konzervace bylo zvýšit odolnost exponovaných prvků vůči destrukčním projevům materiálů a působení vlhkosti. Důležitým požadavkem z hlediska dlouhodobé ochrany areálu byla nezbytná budoucí trvalá periodicita monitorování jeho stavu, která měla zajistit včasné provedení případných konzervačních zásahů a umožnit sledování tendencí změn mikroklimatu a jejich vlivu na jednotlivé druhy materiálů.¹⁴

Mikrobiologický rozbor dřev a terénů prokázal nutnost jejich ošetřování biocidy.¹⁵ K stabilizaci

dřevěných prvků (zpevnění povrchů a u některých i nesoudržného jádra) byla užitá vodní akrylátová disperze. Bortící se terény byly zčásti zpevněny mechanickým způsobem – po separaci geotextilií zásypem (a to včetně pochozích ploch, které byly zasypány štěrčičkem) či lehce odstranitelnou cihlovou konstrukcí v případech, kde hrozila totální destrukce terénů a struktur a kde tato úprava nezhodnotila výpovědní možnosti stratigrafie. Konzervace terénů disperzemi byla vzhledem k stále značně vysoké a kolísající vlhkosti zvolena jen výjimečně – u degradující části podlah kapele sv. Mořice (č. 970)¹⁶ v místech protatých v době prvorepublikového výzkumu úzkým průkopem. Narušené části zdiva byly po odebrání vzorků pojiv zpevněny běžnou stavební technikou za použití tradičních technologií a odpadlých částí zdiva; popraskané a rozpadlé kameny byly slepeny. Shodným způsobem se v případě nutnosti postupovalo po každoročních kontrolách stavu areálu.¹⁷

Díčím vzorkováním archeologických situací byl získán bohatý soubor pramenů pro oblast dříve neaplikovaných výzkumů přírodních věd. Dřevěné prvky poskytly nejen data absolutní chronologie pro nejstarší vývojové fáze Hradu, ale byl díky nim

■ Poznámky

11 Koncepce projektu byla formulována autorkou tohoto příspěvku. Oblast památkové ochrany a péče byla konzultována s Ing. arch. P. Chotěborem (odbor památkové péče Kanceláře prezidenta České republiky), metodika a technologie zpevňování terénů na pracovišti Państwowe zbory sztuki v Krakově a s J. Mjartanem (Praha). Restaurátorsko-konzervačská část projektu byla vedena zpočátku Ing. E. Ticovou, poté RNDr. A. Šilhovou, které se v jeho průběhu vystřídal ve vedení pracoviště laboratoří a dílen pražského archeologického ústavu. Typ konzervačního prostředku využitého v konkrétním místě stejně jako lokalizace všech odebíraných vzorků byly vždy vyznačeny v plánové dokumentaci areálu. Detailně viz I. BOHÁČOVÁ, cit. v pozn. 6, sv. 1–4.

12 Na základě výsledků měření bylo upuštěno od zamýšleného (Správou Pražského hradu) a finančně náročného zřízení klimatizačního zařízení. Sledování změn hodnot vlhkosti a teploty v závislosti na ročním období, provozu a využití přirozeného větracího systému, který byl součástí původního řešení areálu, totiž ukázalo, že tento systém je pro další uchování památek, pokud jde o zastoupené materiály, dostačující a optimální. Jedinou podmínkou jeho funkčnosti je uzavírání průduchů ve vlhkém a studeném období roku (pouze do prostoru trvale zvlhčovaného průnikem puklinové vody byl instalován přenosný odvlhčovací přístroj). Nově byla na několika místech areálu instalována čidla, která soustavně zaznamenávají hodnoty mikroklimatu. Rekonstrukce nosné desky v 90. letech celkově

zlepšila stav mikroklimatu areálu, izolovala jej zčásti od prudkých klimatických výkyvů a především zamezila soustavnému pronikání dešťové vody do jeho prostoru. Z dlouhodobého hlediska lze po této rekonstrukci pozorovat tendenci k stabilizaci mikroklimatu.

13 Archivní materiál (I. BOHÁČOVÁ, ed., 1998, svazek 1–9 a dokumentační příloha, uloženo v archivu Archeologického ústavu AV ČR, čj. 6540, jeho kopie pak na pracovišti Archeologického ústavu Praha na Pražském hradě a v Archivu Pražského hradu) obsahuje kromě celkového shrnutí problematiky areálu a kompletní dokumentace jeho počátečního stavu, prováděných prací a realizovaných analýz také Průvodce archeologickým fondem z výzkumu 20. let. Ten umožňuje propojení prvotní měřické dokumentace pořizované v letech 1925–1929 Kancelářím prezidenta republiky s archeologickou někdejší i současnou dokumentací i s dochovanou terénní situací. Výsledky projektu kromě zde citovaných prací viz Ivana BOHÁČOVÁ: *Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vypovídací hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu*, in: *Archeologické rozhledy* 51, Praha 1999, s. 692–714.

14 Kontrola stavu probíhala každoročně, s prvním větším rekonzervačním zásahem bylo počítáno pro rok 2005 a dále po pěti letech. Od roku 2005 je také znovu prováděna průběžná fotodokumentace stavu areálu a všech rekonzervačních zásahů, která je společně s průvodní zprávou archivována, viz Ivana BOHÁČOVÁ (ed.), cit. v pozn. 6, svazek 3/3; [Alena ŠILHOVÁ, Ljuba SVOBODOVÁ]: *Zpráva o re-konzervačních zásazích prováděných v r. 2005 v arch. areálu pod III. nádvořím Pražského hradu*, Archeologický ústav AV ČR, Praha, čj. 9053/05; [Alena ŠILHOVÁ, Ljuba SVOBODOVÁ]: *Zpráva o re-konzervačních zásazích prováděných v r. 2006 v archeologickém areálu pod III. nádvořím Pražského hradu*, Archeologický ústav AV ČR, Praha 2007, čj. 8845/06; [Alena ŠILHOVÁ, Ljuba SVOBODOVÁ]: *Zpráva o re-konzervačních zásazích prováděných v r. 2007 v archeologickém areálu pod III. nádvořím Pražského hradu*, Archeologický ústav AV ČR, Praha 2007, čj. 771/08.

15 V místech opakovaného výskytu plísní byl preventivně používán k ošetření dřevěných prvků i terénů v jejich okolí biocidní prostředek v kapalné formě s obchodním názvem Linofix OH-F, viz Ivana BOHÁČOVÁ (ed.), cit. v pozn. 6, sv. 2, 3.

16 Jednoznačná identifikační čísla pro zdiva byla přidělena jednotlivým objektům v areálu v rámci uvedeného projektu, viz Ivana BOHÁČOVÁ (ed.), cit. v pozn. 6, Příloha 1/2.

17 Jako konzervační činidlo byl u dřev i terénů užit 10% penetrační roztok PMA s obchodním názvem Sokrat 6492 a 2804, který byl označen jako nejpřijatelnější. K lepení fragmentarizovaných kamenů byl zvolen vodní styren akrylátové disperze Sokrat 500, respektive 501. Ve výjimečných případech byla dřeva zpevněna pryskyřicí CHS Epoxid 513 či doplněna tmelem NCL-S.

Obr. 8. Praha, Pražský hrad, detail jižní stěny komory s opracovanými dubovými břevny. (Foto I. Boháčová, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 9. Praha, Pražský hrad, stav areálu před zahájením projektu, detail roubené stavby z první poloviny 10. století. (Foto J. Kopriva, 1997, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 10. Praha, Pražský hrad, prostor východní románské chodby, stav areálu před zahájením projektu. (Foto J. Kopriva, 1997, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

Obr. 11. Praha, Pražský hrad, stav areálu v roce 1998 po ukončení projektu. Prostor východní románské chodby – severní část. V dolní části průhled na roubenou stavbu, viz obr. 4. (Foto J. Kopriva, archiv ARÚ AV ČR, Praha)

položen i základ pro dendrochronologický dubový standard České republiky.¹⁸ Z archeobotanického a palynologického výzkumu¹⁹ byl získán jeden z nejcennějších souborů pro poznání přírodních poměrů knížecí rezidence a jejího okolí, materiál pro komparativní studium a vyhodnocení přínosu obou typů analýz²⁰ i pro analýzu charakteru staveb a hospodaření s dřevem jako surovinou.²¹ Již po ukončení projektu v roce 1998 bylo zřejmé, že proces pozvolné destrukce historických objektů i terénu byl přerušen a jejich životnost byla drobnými stavebními úpravami a konzervátorskými, případně i restaurátorskými zásahy alespoň prodloužena (obr. 4, 5, 11). Po dalších deseti letech existence areálu je možné konstatovat,²² že degradace archeologických památek byla realizací projektu v letech 1997–1998 a na něj navazující kontinuální kontrolou a průběžnou péčí zastavena a rekonzervační zásahy nejsou s výjimkou některých dřevěných prvků nezbytné: u terénních situací nejsou na ošetřených místech viditelné ani sesuvy zeminy, ani její deformace. Terén působí přirozeně, kompaktně, nemění se jeho zabarvení ani struktura. Užitá metoda přitom nevytváří povrchovou krustu, která by bránila případnému dalšímu výzkumu. Dřeva jsou opakovanými zásahy chráněna proti zborcení a rozpadu, a je tak prodloužena jejich životnost. Růst plísní je omezen permanentním snižováním přirozené vlhkosti a ošetřením nejhroženějších míst biocidy. Zdiva nevykazují stopy degradace, jsou jen průběžně mechanicky čištěna od solných výkvětů a jejich povrchové vrstvy nenesou znaky eroze.

Deset let monitorování areálu a s přibližně roční periodicitou prováděné drobné konzervační zásahy (respektive „údržba“ zejména dřevěných prvků) dokazují, že existence areálu není v současné době ohrožena a že jeho dlouhodobá životnost je udržitelná s minimálními finančními náklady.²³ Nevyhlášená archeologická rezervace může být navštěvována jen zcela výjimečně.

Oproti původnímu záměru tvůrců není možné areál pod třetím nádvořím zpřístupnit běžnému publiku především vzhledem k malé stabilitě mikroklimatu a jeho přímému vlivu na stav památek. Slouží tak dnes zejména zájemcům z řad tuzemské i zahraniční odborné veřejnosti a studentům širokého spektra příslušných vědních oborů. Návštěvnícký režim je upraven památkovou směrnicí odboru památkové péče Kanceláře prezidenta České republiky.

Místo závěru

Příspěvek věnuji památce kolegů, kteří se v letech 1997–1998 na výzkumu areálu třetího nádvoří a vyhodnocení jeho pramenů významnou měrou podíleli a byli pro mne při řešení projektu a zpracování jeho výsledků nenahraditelnou oporou (Mgr. J. Dvorská, Ph.D., † 20. 12. 2001; Mgr. M. Kaplan, † 16. 3. 2006; RNDr. A. Šilhová, † 11. 3. 2008). I díky jejich úsilí zůstává výpověď výjimečných pramenů naší minulosti, které naši předchůdci odkryli, nevšedním způsobem uchovávali a předali našim prostřednictvím příštím generacím, zachována pro budoucnost.

V příspěvku jsou využity materiály vzniklé v rámci projektu MK ČR, 1997–1998, ev. č. KZ97P02OPP006, řešitelka I. Boháčová.

■ Poznámky

18 Jitka DVORSKÁ, Ivana BOHÁČOVÁ: *Das historische Holz im Kontext der archäologischen Untersuchungen der Prager Burg*, in: L. POLÁČEK, J. DVORSKÁ (eds.): *Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und natur-*

wissenschaftliche Beiträge zur Talauer der March, Internationale Tagungen in Mikulčice 5, Brno 1999, s. 55–67.

19 Vzorky pro oba typy analýz byly odebrány, zpracovány a zčásti vyhodnoceny M. Kaplanem (Archeologický ústav Praha).

20 Věra ČULÍKOVÁ: *Rostlinné makrozbytky z raně středověkých sedimentů na III. nádvoří Pražského hradu*, in: *Archaeologica Pragensia* 14, 1998, s. 329–341; Radka KOŽÁKOVÁ, Ivana BOHÁČOVÁ: *Přírodní prostředí Pražského hradu a jeho zázemí v raném středověku – výpověď pylové analýzy sedimentů ze III. nádvoří*, in: *Archeologické rozhledy* 60, v tisku.

21 Lucie MATĚJKOVÁ: *Dřevěné konstrukce raného středověku*, nepublikovaná bakalářská práce Západočeské univerzity v Plzni, 2004, s. 34–39; Ivana BOHÁČOVÁ: *Dřevo v raně středověkých konstrukcích opevněné centrální lokality. Příklad Pražského hradu*, FUMA, Brno, v tisku.

22 O celkové vyhodnocení zvolené koncepce dlouhodobé ochrany areálu a shrnutí jejích výsledků jsem v roce 2007 požádala dr. A. Šilhovou, odpovědnou za sledování stavu areálu a jeho ochranu. Toto shrnutí je obsaženo ve zprávě za rok 2007: [Alena ŠILHOVÁ, Ljuba SVOBODOVÁ], 2007, cit. v pozn. 14. Detailní přehled výsledků projektu, pokud jde o restaurátorské-konzervační postupy a realizované zásahy, byl v témž roce prezentován, viz Ljuba SVOBODOVÁ: *Dlouhodobá ochrana a péče o archeologický areál pod deskou III. nádvoří Pražského hradu se zaměřením na konzervování dřevěných prvků*, in: *Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů, Technické muzeum v Brně, Brno 2007*, s. 30–35.

23 Správcem areálu je Správa Pražského hradu, která od ukončení projektu hradí finanční náklady na monitoring a případnou konzervaci.